

Oponentský posudek na disertační práci

Martin Halata, *GEGEN DEN PARADEYSGARTTL UND LORENZENBERG*. Skladba obytných prostor arcivévodů a arcivévodkyň během jejich pobytů na Pražském hradě (1723-1793), disertační práce, Ústav historických věd, Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice 2024, 207 stran.

Předložená práce Mgr. Martina Halaty je věnovaná relativně nedlouhému období dějin pražské panovnické rezidence (autor sleduje dění v bezmála posledních třech čtvrtinách 18. století) a stejně úzce vymezenému tématu – ubytovacím strategiím realizovaným při pražských návštěvách habsburských a rodově s nimi spřízněných arcivévodkyň a arcivévodů (arcivévodů saských), a proměnám jejich lokace v kontextu masivní přestavby západní části hradního areálu, k níž došlo v letech 1755-1775 za moderace rakouského architekta Nicolause Pacassiho a následně císařského dvorního stavitele Antonína Haffeneckera.

Pro tereziánské období dějin Pražského hradu přitom přílehavě platí – parafrázujeme-li slova Lubomíra Konečného, vyřčená o postavení epochy renesance v českých zemích, resp. ve středovýchodní Evropě,¹ – že je řídce osídleným údolím mezi horskými masivy vrcholného středověku, rudolfínské éry a Plečnikovou intervencí v první polovině 20. století (proměňující v souladu s ideou T. G. Masaryka hrad monarchistický „na hrad demokratický“), které určují charakter této hradní Kunstlandschaft. Důvodů pro jisté upozadění období mladších předmoderních dějin Pražského hradu bychom našli hned několik (za jeden lze považovat cílený nezájem z důvodů animozity vůči uměleckým projevům vyrůstajícím z nečeských zdrojů; dalším je faktický úpadek významu pražského Hradu jako reprezentačního královského sídla v éře Josefa II. (Martin Halata o tom všem jasně píše na s. 21), nikoli posledním je, jak se osobně domnívám, jakási latentní přezíravost českých dějin umění vůči uměleckým intencím a kvalitám klasicismu druhé poloviny 18. století.² Naznačený trend v nevyrovnaném zájmu velmi

¹ Viz Lubomír Konečný, Studium renesančního umění včera a dnes, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (edd.), *Úsvit renesance na Moravě*. Historická Olomouc XVII, Olomouc 2009, s. 14.

² K přehodnocení a nápravě tohoto hluboce zažitého soudu dochází pozvolna až v posledních dekádách, zejména díky mnohaletému úsilí Jiřího Kroupy a několika generačně mladších badatelů (zejména Richarda Biegela). Srov. zejména Biegelovu práci *Mezi barokem a klasicismem, Proměny architektury v Čechách a v Evropě druhé poloviny 18. století*, Praha 2012. Dále jeho podíl na syntéze Jakub Bachtík – Richard Biegel – Petr Macek, *Barokní architektura v Čechách*, Praha: Karolinum 2015.

ztišeně prosvítá i v poslední velké syntéze dějin Pražského hradu,³ do níž Martin Halata přispěl hned třemi kapitolami,⁴ v posledních letech se letitý hendikep začíná napravovat.⁵

Hned úvodem je třeba ocenit směr zájmu a vlastní téma práce, v němž měl Martin Halata sice cestu vydlážděnou četnými předchozími počiny, a to jak českých, tak zahraničních badatelů (viz přehled dosavadního bádání o tématu na s. 36-45), ale pro relativně úzké téma je, až na čestné výjimky,⁶ mohl využít spíše jako komparativní materiál (jako možné předlohové zrcadlo v práci funguje především areál vídeňského Hofburgu, jen okrajově hrad v uherském Budínu). Práce je z povahy zvoleného tématu interdisciplinárně rozkročena mezi historií, dějinou umění a kulturní dějinou. Autorovi se podařilo nekolizně propojit různorodé metodologické perspektivy zmíněných oborů. Zvláště inspirativní podněty přitom čerpal z prací německých autorů medievisty Wenera Paraviciniho a historika raného novověku Christiana Benedika, českého historika šlechty a aristokratického cestování Jiřího Kubeše a nedávné princetonské disertace Itala Luciana Vanniho (*Renovation: Habsburg-Lorraine Palaces in the 18th Century: Prague Castle, the Royal Palace in Brussels, and the Palazzo Pitti in Florence*, Princeton 2023), sepsané pod vedením Thomase DaCosty Kaufmana.⁷ Pro výsledné vyznění práce je nutno zmínit ještě jeden fakt a to, že Martin Halata se blízkým tématům souvisejícím s proměnou a úpravami Pražského hradu věnuje již delší čas a mohl se tedy zdárně odrazit od vlastních minulých výzkumů.⁸ Intenzivní bádání různých aspektů dějin Habsburského domu v posledním

³ Radek Bacík – Lenka Bobková – Milena Bravermanová – Sylva Dobalová – Dominik Duka et al., *Pražský hrad: srdce českého státu*, Praha: Správa Pražského hradu, 2022.

⁴ Císařský byt v letech 1800-1918; Dvorní kaple svatého Kříže; Reprezentační sály Hradu.

⁵ Petr Kroupa, *Pražský hrad v 19. století / Prague Castle in the 19th century*, Praha: Správa Pražského hradu, 2020.

⁶ Zmíňme alespoň následující práce: Štěpán Vácha – Irena Veselá – Vít Vlnas – Petra Vokáčová, *Karel VI. a Alžběta Kristýna: Česká korunovace 1723*, Praha: Paseka 2009; Michaela Žáková, *Tereziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Praha: Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, 2020.

⁷ Alespoň Christian Benedik, Die herrschaftlichen Appartements: Funktion und Lage während der Regierungen von Kaiser Leopold I. bis Kaiser Franz Joseph I. *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 51, 1997, č. 3/4, s. 552–570; Jiří Kubeš, Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šlechty v českých zemích (1550–1750): Die Entwicklung der Wohnstätten in den Residenzen des Hochadels der böhmischen Länder (1550–1750), in: *Sborník: Sborník příspěvků ze 6. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádaného 5.–8. 6. 2007 v Litomyšli. Funkční a prostorové uspořádání budov*. Praha: Unicornis, 2008, s. 79–90; Werner Paravicini (ed.), *In der Residenzstadt. Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Representation*, Ostfildern 2014, zejm. s. 11–34.

⁸ Viz alespoň Martin Halata – Daniela Karasová, Dvě židle a křeslo pro Nový palác, in: Martin Halata – Michal Šula – Daniela Karasová, *Na slunečné straně: Městský trakt Pražského hradu jako habsburské sídlo 1800–1918*, Praha: Gallery 2013, s. 370-371; Titíž, Židle a byrokracie z Hofburgu. In: Na 4 nohách: Sedací nábytek Pražského hradu, Praha: Správa Pražského hradu 2006, s. 13-14, 30-50, 66, 70, 77. Dále Martin Halata, Vznik a činnost úřadu zámeckého hejtmána na Pražském hradě v

půlstoletí by však nemělo zastřít fakt, že – jak autor oprávněně konstatuje – problematika tzv. pobočných sídel je pro 18. století „zpracována mizivě; a pokud, pak až pro tereziánské období po roce 1740. Praha je jako královská rezidence pojednána vždy jen naprosto okrajově a s nepřesnostmi, které vznikly díky nekritickému přebírání údajů ze starší literatury.“ (s. 40).

Objasnění politických a diplomatických konsekvencí samotných dvorských cest nebo pražských zastávek členů habsburské dynastie při jejich cestách interteritoriálního charakteru, usouvztažněných k pragmatické sankci o nástupnictví (1713), tj. k dokumentu, vydaného v dubnu zmíněného roku císařem Karlem VI. a zaručujícím nástupnictví v ženské linii a nedělitelnost habsburské říše, a znamenajícím předěl v historii nástupního práva, je důležitou součástí Halatova výkladu funkce a ubytovacího fungování pražské královské rezidence v období 18. století. Autor správně konstatuje, že symbolicky byly „akcentovány vždy a stály na první pozici ve veškerých projevech moci i v její reprezentaci“ (s. 13) a zdůrazňuje v této souvislosti roli založení Tereziánského ústavu šlechticů v roce 1755.

Autor svou práci přehledně a logicky znamenitě strukturoval. Tvoří ji obsáhlý úvod, všestranně zhodnocující dosavadní stav bádání o tématu, šest kapitol, pasus závěrečného shrnutí a standardní nezbytnosti (seznam zkratk a soupisy pramenů a literatury). Vlastní text doplňuje deset ilustrací a tři textové přílohy, věnované skladbě arcivévodských prostorů v jižním traktu rezidence a v arcivévodském patře Nového královského paláce a přehledu arcivévodských apartmánů, vše v různých (s časovým rozvržením práce souladných) periodách 18. století (za inspiraci k tabulkovému vynesení problematiky autor vděčí, jak ochotně přiznává, jedné ze starších prací Jiřího Kubeše).

Po úvodní identifikaci historického kontextu ubytovacích událostí arcivévodů a arcivévodkyň a vymezení používané terminologie (dvůr, rezidence, ubytovací apartmán ad., včetně místně specifického označení jednotlivých traktů v areálu pražského Hradu – viz autorův výklad na s. 30) následuje přehled výzkumných otázek a tezí. Následuje popis „obrazu“ královské rezidence 1723–1748, založený na rozkrytí splendidního byrokratického zázemí s hlubokými konexemi do dvorského prostředí a rozhodujících garantů ubytovacích procesů, mezi nimiž přední místo patřilo rezidenčnímu stavebnímu úřadu v čele s filantropicky založeným Johannem Heinrichem Bienebierem (1667-1748). Autor přitom předesílá, že česká metropole neměla v systému dvorských sídel statut rezidence s pravidelnými pobytovými termíny, neboť spadala do dědičných rezidencí rodu ve vedlejších korunních zemích (s. 34).

Martin Halata shrnuje lokaci ubytovacích kapacit pražské rezidence ve druhé čtvrtině 18. století – královského apartmánu a arcivévodského apartmánu, nacházejících se ve dvou hlavních patrech jižního traktu Hradu, včetně role stavebněhistoricky separované ubytovací lokality v Rožmberském paláci, východně od jižního traktu (3. kapitola). A to včetně konstatace, kdo z arcivévodkyň a arcivévodů, kdy a proč byl na jakém z míst Hradu ubytován (4. kapitola). Navazující 5. kapitola lapidárně nazvaná *Renovatio*, sleduje obdobné, jen v období 1748 až 1800. Název, který autor preferuje před v české historiografii ustálenějším, ovšem poněkud deskriptivním označením: tereziánsko-josefínská přestavba (1751–1789), se pak váže na dvojí skutečnost; jednak na proměnu západní kulisy Hradu, jednak na novou ubytovací konfiguraci, vzniklou v následku reorganizace ubytovacích služeb v letech 1748-1755. Třeba uvést, že časové milníky obou kapitol jsou promyšlené a poctivě vyargumentované v návaznosti na pobyty Marie Terezie v Praze, realizované stavební podniky a poslední návštěvou císařovny Marie Terezie na Hradě, založením tereziánské nadace, a odjezd abatyše (habsburské arcivévodkyně) z pražské královské rezidence (v případě kapitoly 5). Martin Halata zevrubně popisuje vznik nových arcivévodských apartmánů (1755–1763), včetně jejich další proměn spojeny propojené s aktivitami vlivného dvořana Leopolda Le Noble von Edlersberga. Věrný vytyčené struktuře práce se v 6. kapitole autor věnoval vylíčení konkrétních pobytů arcivévodství v nově uspořádaných apartmánech v rozmezí let 1754–1793. Závěrečná podkapitola (6.5.), která formou skvěle nabádané sondy zkoumá dobovou bytovou kulturu apartmánů arcivévodstva a konfrontuje ji s představami o nejvhodnější reprezentaci, patří k nejoriginálnější částem Halatova spisu. Lze jen doufat, že se autor v tomto směru bádání neřekl své poslední slovo. Vlastní závěrečné shrnutí (s. 149-158) autorova výzkumu je přehledné, srozumitelně zodpovídá v úvodu načrtnuté výzkumné otázky a teze, a poskytuje tak dobrou výchozí pozici pro další návazné bádání.

Poctivě a co do využitých archivních fondů nezvykle extenzivně nabádaná práce představuje Martina Halatu jako vyvrátěného a zkušeného badatele, s vědeckým intelektuálním habitem vybaveným smyslem pro celek i detail, nadhled a schopností kritické korekce tradovaných omylů a chybných dedukcí. V předkládané práci nadto prokazuje, jednak svou skvělou orientaci i ve složitých zákrutách fungování dynastické rezidenční sítě, dvorského cestování a oblasti, označované jako *Wohnkultur*, resp. *Funktionsgeschichte*, a že v raně novověkých střeoevropských dějinách není „malých“ a „nezáživných“ témat. Kultivovaný jazyk se smyslem pro hutnou a efektní, nezřídka s noblesním humorem pojednanou zkratku (např. v porovnání četnosti nocí strávených Marií Terezií v rámci pobytů na svých hlavních a pobočných rezidencích; viz s. 34-35) a promyšlená „multifokální“ obsahová struktura činí

z textu na mnoha místech pozoruhodnou četbu. Zbývá si přát, ať autorovo nadšení pro dějiny Pražského hradu nadále žije, vzrůstá a vzkvétá! Ohledně formální podoby předložená práce bezesbytku splňuje všechny podmínky kvalitního disertačního spisu (sotva tucet v sumě textu vyskytlých překlepů je pochopitelnou daní za jinak vzorně a detailně ozdrojovaný autorův výklad).

Závěrem bych rád zdůraznil dvě, snad jen na první pohled „marginální“ momenty, které četba práce kolegy Martina Halaty přináší. První se týká věčné aporie solidní historické práce, totiž ideálu vztahování se k ideálu jednoty monumentu a dokumentu. Autor v závěru (s. 152) zresumoval chybějící pramennou základnu, podstatně stěžující poznání celistvého obrazu a proměn ubytovacích strategií v rozponu 18. století, konkrétně např. v roce 1764 při pražském pobytu arcivévodů Josefa a Leopolda. Bez ohledu na tyto pramenné cézury je zkoumaná problematika je natolik složitá, že zodpovědně k ní může přistoupit pouze badatel, jenž je s areálem pražské panovnické rezidence osobně fyzicky spjatý dlouhá léta a logistické schéma celého areálu je mu takříkajíc denní praxí (což autor práce, zaměstnaný na Pražském hradě od roku 2000, svrchovaně splňuje). Další věci, která si říká o zmínku (neboť v současnosti oboru nejde o věc zdaleka tak samozřejmou, jak by se zdálo) je pisatelův nadměru respektabilní vztah ke starším (z hlediska chronologické linky výzkumu) autorkám a autorům (jen pro ilustraci Antonín Podlaha a stavebněhistorická průzkumnice SÚRPMA klasická archeoložka a historička umění Milada Vilímková), kteří se otázkami dispozičních modelů šlechtických a dvorských sídel, včetně korpusu budov pražského Hradu, věnovali, byť třeba na okraj vlastních odlišných témat. Autor sympaticky nezamlčuje jejich dílčí interpretace a přínos, zmiňuje je s uznáním a odráží od nich vlastní výklad.

Práci rád **doporučuji k obhajobě.**

V Pardubicích, 16. června 2024

doc. Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd, FF UPCE

P.S. Připojuji pro rozpravu dvě možné otázky:

- 1.) Mohl by autor blíže vysvětlit, co míní formulací o strategickém dynastickém poselství programu festivity pražské korunovace Karla VI. /cituji/: „vůči „mokvavému“ vědu

mocenských ambicí sousedních států Bavorska a Saska, jež byly proklamovány při sňatcích habsburských princezen v Drážďanech (1719) a v Mnichově (1722) (s. 17)? Od dob Susan Sontagové (viz esej *Illness as Metaphor*, 1978) zdomácněl v širším kulturním povědomí fakt, že metaforizace související se zdravotními neduhy a nemocemi s sebou nese silný stigmatizující účinek. Autor si zjevně v podobné obraznosti libuje (viz „znova otevřená rána“ – s. 18; „krvavá lázeň“ – s. 20). Jde ve výše uvedené citaci o parafrázi nějakého dobového pamfletu apod.?

2.) Jak autor z perspektivy svého tématu nahlíží na definici panovnického dvora jako „virtuální jednotky“, kterou razí v návaznosti na rakouského historika Marka Hengerera Petr Mařa?⁹ Měly arcivévodské dvory, vzhledem ke svému obsazení, – alespoň v některých situacích – podobný charakter?

⁹ Robert J. W. Evans (ed.). *The Court. A Protean Institution and an Elusive Subject*. In: Asch, R.G. – Birke, Adolf M. *Princes, Patronage and the Nobility.: The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450-1650*. Oxford, 1991, s. 481-492. Srov. Petr Mařa, *Svět české aristokracie: (1500–1700)*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 365–366.